

За 14-те десетилетия след руско-турската освободителна война и за замислите малко преди нея

Калчо К.Калчев – проф. д и н

Шествие в Балчик на 31 януари 1907 г., по случай Освобождението на Балчик от турско робство. Фотоархив: Олга ДЕВЕТАКОВА

Така е, но само ако гледаме на историята като на... изкуство... Лично за мен, пред знанията за миналото има два пътя на развитие. Те да бъдат словесно изкуство, или да бъдат ... наука. А науката, ако е надхвърлила зародишния си фазис, не е изкуство и не търпи политическа или друга целесъобразност. Тя изисква да се анализират и осветляват различни, нерядко взаимноизключващи се факти и тенденции, или да се изяснява тяхната субординация. Без да се хитрува, че „това“ или „онова“ не ни било известно... А за руско-турската война 140 години след подписване на Санстефанския прелиминарен мир (19 февр./3 март 1878 г.) неизвестности не са останали. Със спекулациите, подчинени на някакво изкуство, нещата не са така – от наивно-емоционалните тиради във вазово-славейковско преклонение към изцяло освободителната роля на Русия до отрицание на каквито и да било благосклонни към българите намерения в духа на захаристояновските и стамболовистки „идеи“ за „задунайская губерния“. При последните напоследък има видимо оживление. И то не е само заради „пустата мода“. А заради криворазбражения „патриотизъм“, повеляващ да се харесваме на поредните „велики съюзници“, пък и заради „греховете“ на руски и български политици и историци, продължаващи да пишат в духа на „братска дружба ни свързва“ и да

избягват осветляването на „сенчестите“ или тъмни страни в българо-руските отношения, особено след 1878 г. А дали „сенките“ са дошли от 1877-78 г.? Какво пречи напр. да се признае, че самодържавна Русия чрез тази война не преследва единствено възстановяване на някаква наша държавност и освобождение на българите от произволите на османлиите? Та тогавашната имперска власт, трудно преживяла кримската катастрофа /1853-1856 г./, не би могла да таи дружески чувства към „болния човек“ от Босфора, най-малкото заради Константинопол, но тя се опасява да заема официална антируска позиция след кървавите априлски зверства и робува на остаряла своя стратегия отпреди 10 г. На царската администрация в Петербург не е безразличен и проблемът за рейтинга на самодържавието, което преди десетилетие и половина премахва крепостничеството и освобождава руските мъжици от крепостния гнет, а в 1876 г., се бави в готовността си да издигне този рейтинг и като политически „освободител“ на православни християни на Балканиите – това осмислили ли сме го?... Това са си чисто руски цели, които в някаква степен хармонират със завишеното внимание към започналата Сръбско-турската война. А централните руски власти дълго време показват дистанциране от все по-надигащото се движение от страна на обществеността в защита

конкретно на българите, докато във Великобритания има една по-завишена обществена чувствителност, достигаща до Камарата на общините (Уилям Гладстон). Ще напомним и това, че даже в периода от септември до декември 1876 г. протестното движение срещу плахата протурска политика на кабинета на Дизраели там не заглъхва. А в Русия активността на славянските комитети и позицията на руски мислители и гении като Достоевски, Менделеев, Тургенев, Толстой. И.Репин и десетки други представители на руската духовност, както и разгръщащата се „отдолу“ благотворителност и засилено доброволчество към войната в Сърбия, в унисон с пробългарската наръчност на някои военни кръгове (Р.А.Фадеев) води към края на септември 1876 г. до плахо приемане на идеята за война за българите, която да решава и българския въпрос след евентуално ново въстание. Основна причина за руската въздържаност в избора на войната като единствено средство за решаване на т.нар. Източен въпрос е – първо, съзнанието за незавършеността на реформите в руската армия, които противително вече петнадесет години, и - второ, опасението, че т.нар. Европейски сили биха могли да заемат антируска позиция и, както през Кримската война, да застанат срещу Русия. В средата на октомври 1876 г., а това е три месеца и половина след Райхщадската среща между Александър II и австроунгарския император, руският самодържец е категоричен, че „никакво присъединяване на земи от Турция не влиза в плановете на Русия“, че „за руснаците ползата състои в това да се остави ключа за Черно море в ръцете на отслабени хора, които не биха могли да заключат за Русия този търговски изход и да заплашат нейната безопасност“. Обаче образуване на Балканите на независима от Турция славянска държава, особено на единна България, не хармонира с интересите на Англия и Австроунгария. И Русия пасува. Но изведнъж в края на октомври 1876 в реч пред московските съсловия „плахият“ Александър II произнася войнствена реч, в която твърди, че неговите и на Европа усилия да се преустановят ужасите на Балканите не са дали резултат и че оттук нататък той смята да действа срещу Турция сам. Европей-

ската преса настръхва, защото разбира анонса на царя: без да се отказва от дотогавашното приоритетно действие на дипломатията, Русия оттук нататък ще се готви за война с Турция. На другия ден следва указ за мобилизация на войските, заповеди за формиране на армии и корпуси, кадрови назначения в съединенията и щабовете и непосредствено след това – формиране на „Канцелария на гражданското управление в освобождаваните отвъд Дунава земи“ и „Основания за организация на българска войска“. Вече няма никакво съмнение, че се има предвид подготовка за бъдещи военни действия в българските земи на... Турция.

Че Руската империя взема мерява да реанимира позабравената от нея българска държавност подсказват съставът на Канцеларията, както и задачите, които тя си поставя. Началник на тази институция става княз Владимир Ал.Черкасски – бивш московски кмет, със значителен опит в аграрното оземляване на селячеството. В антуража му като близки сътрудници влизат фигури като Сергей Лукьянов, генералите Д.Г.Анучин и М.Домонтович, играли през 1878-79 г. важна роля в живота на Българското княжество. Редом с тях по подготовката на нормативните актове за местното и централно управление, по регламентацията на различното професионално участие в бъдещата държавна система, като се отчитат бита, нравите, обичаите и традициите в условията на османската власт, работят и българите, добре познати на руските власти – такива като Найдено Геров, Тодор Бурмов, проф.Марин Дринов, Тодор Икономов, Христо Стоянов и др. С други думи из средите на тази Канцелария произлиза голяма част от кадрите на новата българска държавна власт, която малко по-късно ще се установи в управлението на новата

държава. Че всички те са с определено русофилско съзнание не би следвало да буди недоумение, както не би следвало да се удивяваме и че в Пешия почетен конвой, миран през април в Българско опълчение, също се търси симбиоза между руското висше и старше офицерство и българите из средите на младшите офицери, както и от унтерофицерите. Едва ли би могло през онази епоха да бъде другояче. Русия планира да гради нова българска държава с активното участие на самите българи.

Защо обаче руският самодържец, който дотогава се е пазил от дрънкане на оръжие в полза на българите и е отбягвал да говори за война, като че ли изведнъж в края на октомври, се е стреснал от предупреждението на граф Шувалов, че „българите интересуват англичаните много повече в сравнение с другите славяни и не трябва да се допусне правителството да ги изостави“. Едва ли ще да е настъпил прелом в душата на самодържеца и от уверенията на ген.Фадеев, че българският народ е повече от всички привързан към Русия. Със сигурност по-болезнено в душата му ще да е отеквала готовността на обикновени руси да се пишат доброволци в каквито и да било отряди, но да воюват срещу „неверниците мюсюлмани“. И все пак той е предпочитал да се вслушва в гласа на канцлера А.М.Горчаков, отколкото в този на военния министър ген.Д.А.Милотин, все повече тежнеещ към „българофилите“. А в края на октомври настъпва преломът. Защото вселиният монарх е разбрал, че във войната с Турция сърбите, макар и да са победили, са спасени от военен

разгром, благодарение на неговия ултиматум до Високата порта от 19 октомври. Руският представител в Константинопол граф Н.П.Игнатиев тогава е пред и л Турция да спре незабавно военните действия срещу сърбите и да сключи примирие до 2 месеца. В противен случай Русия ще скъса дипломатическите отношения и ще отзове своя посланик.

Във време, докато Игнатиев подготвя и активно

единственият път да се застави Османската империя да проведе истински реформи е... войната. И в това тази дипломатия успява. В голяма степен благодарение своенравие то и на Турция. Дотогава, до деня на обявяването на войната (12/24 април 1877 г.), светът ще види още Цариградска конференция (дек.1876-ян.1877 г.), Будапещенска конвенция (ян.1877 г.) и Лондонски протокол на шестте държави (март 1877 г.), даващ морален картбланш на Русия за военна акция срещу Турция. При това върху фона на нееднократни уверения на руската дипломатия, че Империята няма намерение да създава голяма независима

размишлява върху два проекта за автономия на българските земи, а за държава България никой (освен Бълг.централно благотворително общество в Букурещ) и не мечтае, предвид все по-засилващата се вероятност за международна конференция, инициирана от Лондон, двама български емисари Драган Цанков и Марко Балабанов посещават Лондон, Париж, Рим, Виена и Берлин. Целта им е да убедят политическите елити в тези столици да подкрепят идеята за автономия. От Берлин двамата заминават за Петербург. На 11 дек. 1876 г. императорът приема двучленната делегация. Той я посреща прав, като не позволява да му целуват ръка. Кога-то заговарва за българите, царят се просълзява. Той уверява делегатите, че работата „наскоро ще завърши благополучно“. Заключение му е: „Аз няма да се задоволя този път с голи думи и с голи обещания... Ние ще призовем на наша помощ Бога, ще тръгнем напред и ще изпълним длъжността си“. След тези думи не е трудно да се досетим какво е имал предвид Александър II. Трябвало е само руската дипломатия да убеди тогавашната добре настроена към българите християнска Европа, че

държава и ще воюва най-много до Балкана, и при... аргументация от нейни военни специалисти (ген.Н.Обручев), че успех може да има, само ако Дунавската армия стигне... Константинопол /Истанбул/! Затова пред света руският император прокламира: „Война Турция обявена... Не для завоевания идем мы, а на защиту поруганных и угнетенных братьев наших...“. Скоро след това обаче откъм мъгливия Албион идва вестта, че формално неутралната Великобритания не одобрява руската военна акция. С мрачен nihilism към войната се отнася и Виена. Оттук и трудностите пред руската дипломатия, която като спасителна котва прегръща идеята за ограничени военни действия... до Балкана и обещания да не се стига до Истанбул, а динамиката на войната властно налага да се върви напред. Това лавиране между желанията на генералитета и необходимостта да се ограничи враждебността става смисъл и съдържание на руската външна политика без знание на царя... Оттук и непоследователността към бълг.кауза. Но тя би могла да се оцени реалистично само през призмата на адекватни спрямо тогавашната обстановка исторически критерии.

